

آبستر

مسئله اجتماعی جنگل‌نشینان بررسی اجمالی منابع و مآخذ موجود در زمینه

■ مقدمه

یکی از روش‌های کمک به پژوهشگران و محققین، جهت شناخت خلاء های مطالعاتی و انتخاب موضوعات مناسب برای مطالعه و تحقیق، بررسی کمی و کیفی منابع و مآخذی است که در رابطه با موضوع مورد نظر و علاقه آنان وجود دارد. مقاله حاضر نیز تحت عنوان "بررسی اجمالی منابع و مآخذ موجود در زمینه مسایل اجتماعی جنگل‌نشینان" به بررسی و مرور تعداد ۳۰ اثر از منابع و مآخذ مربوطه (اعم از کتاب، پایان‌نامه، مقاله و ...) پرداخته و هدف آن بدست آوردن شناخت کلی از وضعیت مطالعات انجام شده، در زمینه مسایل اجتماعی جنگل‌نشینان و ارائه پیشنهاداتی چند می‌باشد. امید که این مختصر در هدایت امر تحقیق و مطالعه به مسیرهای صحیح و مؤثر افتد و محققین را در شناخت خلاءهای مطالعاتی و انتخاب موضوعات مناسب برای مطالعه و تحقیق، یاری نماید.

■ طرح مسأله

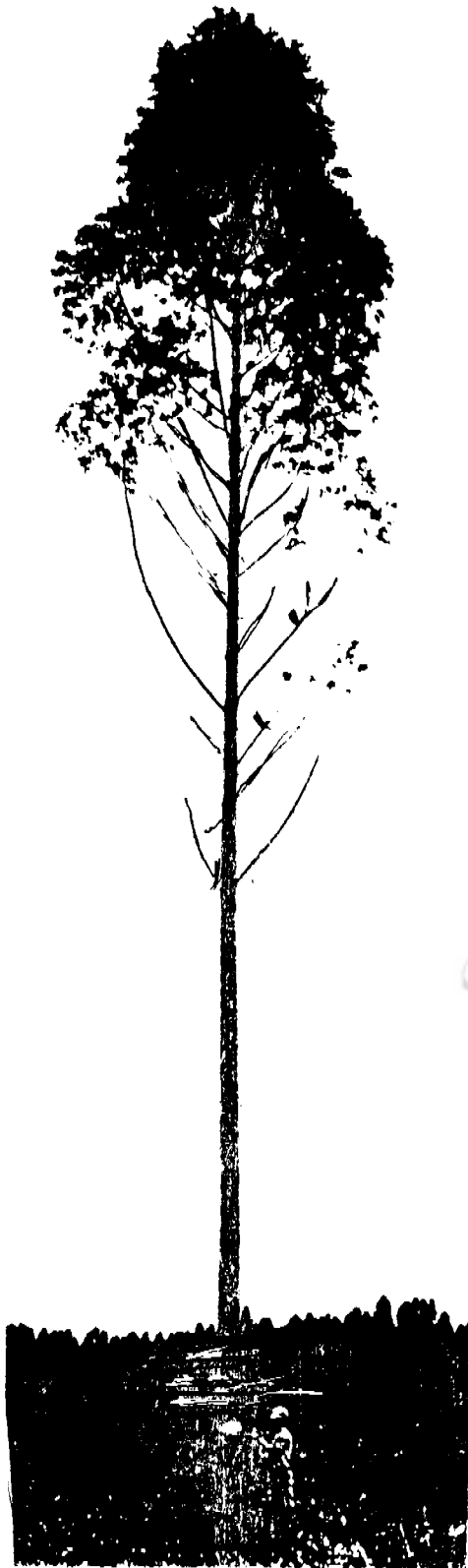
آنچه که در این بررسی، به عنوان مسأله مطرح می‌باشد، این است که آیا تاکنون مطالعه‌ای در خصوص مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل‌نشینان انجام شده است؟ و اگر چنین مطالعه‌ای انجام شده از چه کمیت و کیفیتی برخوردار است؟ برای نیل بدین منظور و جهت یافتن پاسخ سوالات مذکور تعداد ۳۰ اثر از میان آثار موجود، انتخاب گردید که همگی مسایل جنگل‌نشینان را از بعد اجتماعی، مورد توجه قرار داده‌اند. در بررسی این منابع و مآخذ، از فاکتورها و شاخصهایی از قبیل نوع و یا قالب انتشار اثر (کتاب، پایان‌نامه، مقاله و ...) سال انتشار، نویسنده، موضوعات مورد بحث و ... استفاده نموده، به معرفی آنها خواهیم پرداخت.

سابقه مطالعات انجام شده در زمینه مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل و جنگل‌نشینان به طور عمده به سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی

برمی‌گردد. در این ایام مسأله تخریب جنگلها از یک طرف و بهبود زندگی جنگل‌نشینان و بهره‌برداران جنگل از طرف دیگر، مورد توجه قرار گرفت و آثار متعددی در این زمینه، در قالب کتاب، مقاله، پایان‌نامه‌های تحصیلی و ... منتشر شد. پس پیروزی انقلاب اسلامی را باید به عنوان نقطه عطفی در توجه به مسایل اجتماعی اقتصادی جنگل‌نشینان، در مجموعه مطالعات مربوط به جنگل دانست. هرچند که پیش از آن تاریخ، نیز، معدود مطالعاتی دارای چنین گرایشی بوده‌اند، لیکن اغلب به صورت مونوگرافی و تک نگاری صورت گرفته‌اند. البته ما در قسمتهای بعدی، به تفصیل به بررسی وضعیت منابع و مآخذ فوق‌الذکر خواهیم پرداخت. اما آنچه که در این بررسی مسطح نظر است؛ پاسخگویی به سوالات ذیل می‌باشد:

- ۱- نوع منابع و مآخذ اجتماعی جنگل به تفکیک کتاب، پایان‌نامه، مقاله و ... چگونه است؟
- ۲- منابع و مآخذ اجتماعی جنگل، از نظر سال انتشار و مقاطع زمانی مورد بررسی چگونه است؟
- ۳- وضعیت منابع و مآخذ فوق، از لحاظ نویسنده اثر و تعداد آثار نویسندگان، چگونه است؟
- ۴- وضعیت آثار فوق برحسب تألیفی، ترجمه‌ای و یا تحقیقی بود نشان چگونه است؟
- ۵- منابع و مآخذ مذکور، بیشتر چه موضوعاتی را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند؟
- ۶- درصد آثاری که در سطح جهانی، ملی، منطقه‌ای، استانی، محلی یا ناحیه‌ای کارکرده‌اند چقدر است؟
- ۷- چه نوع پیشنهادات عملی و کاربردی را می‌توان، جهت دستیابی به راهبردی روشن و مشخص، در مطالعات و تحقیقات مربوط به مسایل اجتماعی جنگل‌نشینان، ارائه نمود؟

■ قالب انتشار منابع و مآخذ مورد بررسی

اطلاع و آگاهی از نوع و قالب انتشار منابع و مآخذ مورد بررسی، برحسب اینکه کتاب، پایان نامه تحصیلی، مقاله و... باشند، علاوه بر اینکه می‌تواند به نحوی گویای جایگاه موضوع مورد بحث در مجموعه مطالعات و تحقیقات کشور باشد و سابقه و قدمت توجه محافل علمی را به آن مسأله بیان نماید، روشن کننده وضعیت منابع و مآخذ موجود، از لحاظ تقسیم بندی فوق می‌باشد و مشخص می‌نماید که در رابطه با موضوع مسایل اجتماعی جنگل، تا چه حد به کارهای بنیادی، اهمیت داده شده است.

از میان ۳۰ اثر مورد بررسی که به مطالعات اجتماعی جنگل پرداخته‌اند، ۶۰ درصد آنها مقاله بوده‌اند که با احتساب گزارشها که ۱۰ درصد منابع و مآخذ را تشکیل می‌دهند، می‌توان به این نتیجه رسید که ۷۰ درصد از آثار فوق، گزارش و یا مقاله بوده‌اند. در این میان تنها ۳۰ درصد از منابع و مآخذ مورد بررسی به شکل کتاب، پایان‌نامه‌های تحصیلی و طرحهای مطالعاتی یا اجرایی بوده‌اند. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱: وضعیت منابع و مآخذ مورد بررسی

برحسب قالب انتشار

قالب انتشار	تعداد	درصد
کتاب	۲	۷
پایان‌نامه تحصیلی	۴	۱۳
طرح مطالعاتی و اجرایی	۳	۱۰
مقاله	۱۸	۶۰
گزارش	۳	۱۰
جمع	۳۰	۱۰۰

■ مقطع زمانی انتشار آثار مورد بررسی

یکی دیگر از شاخصهای مورد نظر در این بررسی، مطالعه مقاطع زمانی انتشار آثار است که از لحاظ روشن نمودن سابقه انجام تحقیقات و مطالعات در زمینه مسایل اجتماعی، اقتصادی، جنگل‌نشینان، قابل توجه بوده است و نیز، به دلیل انتخاب مقاطع

زمانی مناسب، به گونه‌ای که همزمان با تحولات عمده و مهم در اداره منابع طبیعی کشور می‌باشد، حایز اهمیت است. این مقاطع زمانی عبارتند از:

۱ - دوره بیش از سال ۱۳۴۱ که جنگلها و مراتع هنوز ملی نشده بود و به شکل سنتی و توسط خوانین و خانواده سلطنتی، بهره‌برداری می‌شد.

۲ - فاصله بین سالهای ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۸ که تحولات بعد از ملی شدن جنگلها را شاهد بوده‌ایم.

۳ - سال ۱۳۶۸ به بعد، که دوره آغاز کارها و برنامه‌های عمرانی دولت، در مورد بازسازی و توسعه ملی کشور بوده و از طرفی آغاز دوره‌ای بوده است که مسئولیت منابع طبیعی کشور، به وزارت جهادسازندگی، سپرده شده است. از این رو آگاهی از مطالعات اجتماعی، اقتصادی انجام شده در هر یک از این مقاطع زمانی، به نحوی می‌تواند بیانگر اهمیت مسأله و یا گستردگی ابعاد آن در مقطع زمانی یا دوره مربوطه باشد.

از میان ۳۰ اثر مورد بررسی، ۷۷ درصد آثار در مقطع زمانی بعد از سال ۱۳۶۸ منتشر شده است و ۲۳ درصد آنها نیز در فاصله سالهای ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۸ انتشار یافته‌اند. هیچ کدام از آثار فوق، به مقطع زمانی پیش از سال ۱۳۴۱ نبوده است. این دوره فاقد هرگونه مطالعه و تحقیقی در این زمینه می‌باشد.

■ تقسیم بندی منابع و مآخذ برحسب نویسندگان و تعداد آثار آنان

یکی دیگر از شاخصهایی که در بررسی آثار فوق مورد استفاده قرار گرفت؛ بررسی مآخذ به لحاظ نویسنده و یا منتشر کننده آن است، که این امکان را فراهم می‌سازد که بتوانیم، میزان بذل توجه سازمانها و ادارات دولتی، جامعه دانشگاهی و مطبوعاتی و سایرین را به موضوعات اجتماعی جنگل و جنگل‌نشینان بسنجیم و سهم هرکدام را در روشن نمودن ابعاد مسأله فوق، معلوم نماییم. بدین ترتیب از میان

جدول شماره ۲: وضعیت منابع و مآخذ مورد مطالعه به تفکیک نویسندگان آثار

نویسنده	سازمانها و ادارات دولتی	سایرین				جمع کل
		جامعه‌دانشگاهی	جامعه‌مطربوعانی	مهندسیین مشاور	نامعلوم	
تعداد	۴	۱۳	۲	۱	۱۰	۳۰
درصد	۱۳	۴۳/۳	۶/۶	۳/۳	۳۳/۳	۱۰۰
		جمع	درصد			
		۲۶	۸۷			

پرداخته‌اند. این امر می‌تواند، خلاه‌های مطالعه و تحقیق در زمینه مسایل اجتماعی جنگل‌نشینان را روشن نماید و سایر موضوعاتی را که کمتر مورد توجه بوده‌اند؛ روشن سازد.

آمار و ارقام حاصل از این بررسی، بیانگر آن است که ۳۶/۷ درصد از آثار مذکور، سعی در بررسی مشکلات اجتماعی - اقتصادی جنگل‌نشینان داشته است و ۲۳/۳ نیز، به بررسی نظامهای بهره‌برداری از جنگل پرداخته‌اند. همچنین ۲۰ درصد از منابع و مآخذ مورد بررسی، نقش مشارکت، آموزش و فرهنگ را در حفظ و توسعه جنگل، مد نظر قرار داده‌اند. (جدول شماره ۴)

■ حوزه شمول منابع و مآخذ مورد بررسی

یکی دیگر از شاخصهای مورد نظر در این بررسی، تفکیک آثار فوق برحسب حوزه شمول مطالعه می‌باشد. لذا منابع و مآخذ مذکور به تفکیک جهانی، ملی، منطقه‌ای، استانی و محلی، تقسیم بندی شده و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مشخص نمودن تعداد و درصد آثار، در هر یک از سطوح فوق الذکر، می‌تواند، در تعیین نیازهای مطالعاتی و تحقیقاتی و کمک به پژوهشگران، در جهت انتخاب سطح و حوزه شمول مطالعه مؤثر افتد.

۴۰ درصد از آثار مورد بررسی، دارای حوزه شمول منطقه‌ای بوده است و ۲۶/۷ درصد آنها در سطح محلی کار کرده‌اند. مابقی آثار دارای حوزه شمول جهانی، ملی و استانی بوده‌اند که به ترتیب ۱۶/۷، ۱۳/۳، ۳/۳ درصد از منابع و مآخذ مذکور را، به خود اختصاص داده‌اند. (جدول شماره ۵)

محققین و پژوهشگران را، در انتخاب نوع و روش مطالعه، یاری خواهند رساند. ۷۰ درصد از منابع و مآخذ مورد مطالعه در این بررسی، از نوع تألیفی هستند، در حالی که تنها ۲۳/۳ درصد از آنها در زمره کارهای تحقیقی به حساب می‌آیند. در این میان، ۶/۷ درصد از آثار، ترجمه متون خارجی می‌باشند. (جدول شماره ۳)

جدول شماره ۳:

تقسیم بندی آثار به تفکیک ترجمه، تألیف و تحقیق

نوع اثر	تعداد	درصد
ترجمه	۲	۶/۷
تألیف	۲۱	۷۰
تحقیق	۷	۲۳/۳
جمع	۳۰	۱۰۰

■ موضوعات مورد بحث در منابع و مآخذ اجتماعی جنگل

مورد دیگری که در بررسی حاضر، برای شناخت منابع مطالعاتی و تحقیقاتی پیرامون مسایل اجتماعی جنگل‌نشینان مدنظر قرار گرفته است، تعیین فراوانی و درصد موضوعاتی است که نویسندگان و محققین در ۳۰ اثر مذکور به آن

آثار مورد بررسی، ۱۳ درصد مربوط به سازمانها و ادارات دولتی و ۸۷ درصد متعلق به سایرین بوده است که ۴۳/۳ درصد از این تعداد، توسط جامعه دانشگاهی نوشته شده است.

بالا بودن درصد نویسندگان جامعه دانشگاهی در این زمینه، از لحاظ نقش و اهمیتی که محافل علمی و دانشگاهی در بررسی و حل مشکلات جامعه دارند، جالب توجه است. این امر می‌تواند در پیوند بین مجامع دانشگاهی و دستگاههای اجرایی، در امر تحقیق و مطالعه، در زمینه فوق، مفید واقع شود. (جدول شماره ۲)

شاخص دیگری که در این قسمت مدنظر نگارنده بوده است؛ مشخص نبودن تعداد آثار ارائه شده توسط هریک از نویسندگان می‌باشد. وجود آثار متعدد، پیرامون موضوع مورد بحث که توسط یک نویسنده ارائه شده باشد، می‌تواند بیانگر علاقه و توجه او به مسأله باشد و انتظار می‌رود که آثار وی، در این زمینه دقیق‌تر بوده، از اهمیت بیشتری برخوردار باشند. ۹۰ درصد از نویسندگان آثار در این بررسی، تنها دارای یک اثر فقط ۱۰ درصد آنان بیش از یک اثر ارائه نموده‌اند.

■ تقسیم بندی آثار به تفکیک ترجمه، تألیف و تحقیق

مورد دیگری که در این بررسی ملحوظ گشته است، تقسیم‌بندی منابع و مآخذ مذکور، به تفکیک ترجمه تألیف و تحقیق می‌باشد. این امر می‌تواند، میزان توجه نویسندگان و محققین را به هر یک از موارد فوق، روشن کند و مشخص نماید که تا چه حد به کارهای تحقیقی و بنیادی اهمیت داده شده است. همچنین بیانگر خلاه‌ها و نیازهای مطالعاتی است و

جدول شماره ۴: فراوانی و درصد موضوعات مورد بحث در منابع و مآخذ اجتماعی جنگل

ردیف	موضوعات	فراوانی	درصد
۱	نظامهای بهره‌برداری از جنگل	۷	۲۳/۳
۲	مشکلات اجتماعی - اقتصادی جنگل‌نشینان	۱۱	۳۶/۷
۳	نقش جنگل در توسعه	۴	۱۳/۳
۴	نقش مشارکت، آموزش و فرهنگ در حفظ و توسعه جنگل	۶	۲۰
۵	عوامل اجتماعی تخریب جنگل	۲	۶/۷
۶	جمع	۳۰	۱۰۰

نتیجه‌گیری

نگاهی به مطالب گذشته، تا حدودی روشنگر وضعیت مطالعات و تحقیقات انجام شده در زمینه مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل نشینان می‌باشد. نتایج حاصل از این بررسی، حاکی از این است که اغلب آثار مورد مطالعه، در قالب مقاله است. و اکثر آنها، مربوط به مقطع زمانی پس از سال ۱۳۶۸ که تولیت سازمان جنگلها و مراتع، به وزارت جهادسازندگی سپرده شده، می‌باشند.

این امر تا حدی نشانگر جهت‌گیریهای تازه در سیاستگذاریها و مدیریت منابع طبیعی، در راستای در نظر گرفتن مسایل مردم و بهره‌گیری از حضور و مشارکت آنان می‌باشد. غالب نویسندگان آثار فوق، از جامعه دانشگاهی بوده و تنها تعداد اندکی از آنان، دارای بیش از یک اثر بوده‌اند. هر چند بخش اعظم مطالعات انجام شده از نوع تألیفی می‌باشد و تعداد آثار تحقیقی کمتر به چشم می‌خورد، لیکن در این رابطه می‌توان به تواناییها و پتانسیلهای جامعه دانشگاهی، در انجام تحقیق در زمینه مسایل اجتماعی جنگل نشینان امیدوار بود. موضوع مطالعه و تحقیق در آثار مورد بررسی، غالباً مشکلات اجتماعی، اقتصادی جنگل نشینان و نظامهای بهره‌برداری از جنگل بوده و به مسایلی از قبیل مشارکت، آموزش، فرهنگ و ... کمتر پرداخته شده است؛ در حالیکه به جرأت می‌توان، بسیاری از مشکلات و مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل و جنگل نشینان را ناشی از عدم مشارکت مردم و فقدان فرهنگ و آموزش مورد نیاز در راستای حفظ منابع طبیعی دانست. از لحاظ حوزه شمول مطالعه، غالب آثار مورد بررسی در سطح منطقه‌ای و محلی

جدول شماره ۵: وضعیت منابع و مآخذ اجتماعی

جنگل به تفکیک حوزه شمول مطالعه

حوزه شمول مطالعه	فراوانی	درصد
جهانی	۵	۱۶/۷
ملی	۴	۱۳/۳
منطقه‌ای	۱۲	۴۰
استانی	۱	۳/۳
محلی	۸	۲۶/۷
جمع	۳۰	۱۰۰

● بالا بودن درصد نویسندگان جامعه دانشگاهی در این زمینه، از لحاظ نقش و اهمیتی که محافل علمی و دانشگاهی در بررسی و حل مشکلات جامعه دارند، جالب توجه است. این امر می‌تواند در پیوند بین مجامع دانشگاهی و دستگاههای اجرایی، در امر تحقیق و مطالعه، در زمینه فوق، مفید واقع شود.

مطرح بوده و درصد سطوح دیگر مطالعاتی کمتر بوده است.

با توجه به مطالب گذشته و نتایج حاصله، آنچه که بیش از هر چیز به صورت مشکل و مانع بر سر راه تحقیق در این زمینه خودنمایی می‌کند، فقدان آمار و اطلاعات پایه است که بتواند محققین و پژوهشگران را در انجام مطالعات و تحقیقات توصیفی، کمی، کاربردی و تحلیلی رهنمون باشد. کمبود آمار و اطلاعات، که یکی از اساسی‌ترین ابزار تحقیق می‌باشد، به خصوص در زمینه مسایل اجتماعی و اقتصادی جنگل نشینان، بیشتر به چشم می‌خورد. این امر دست محقق را در جهت ارائه کارهای تحلیلی و دقیق بسته است و شاید بسیاری را وادار به کلی‌گویی و انجام کارهای توصیفی و سطحی می‌نماید.

در مواردی نیز که محقق خویش را مقید به ارائه کاری عمیق، دقیق و تحلیلی می‌داند، خود ناچار است اطلاعات و آمار مورد نیاز را جمع‌آوری نماید که این امر تنها در مورد مطالعات محلی و موردی مقدور است و در سطح تحقیقات کلی ممکن نیست و دستیابی به یک تجزیه و تحلیل دقیق و کلی از مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل و جنگل نشینان را مشکل می‌سازد. این امر ناشی از عدم توجه به ابعاد گوناگون مسأله، از طرف کارشناسان و متولیان امر جنگل در گذشته، سابقه اندک موضوع و نگرش به منابع طبیعی و از جمله جنگل از دید صرف اقتصادی و فنی بوده است و متأسفانه جای خالی تحقیقات و مطالعاتی که از دیدگاه توسعه به جنگل نگریسته و تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست محیطی و ... را مدنظر قرار دهند، به شدت محسوس می‌باشد.

پیشنهادات

با توجه به آنچه گذشت، پیشنهاداتی چند ارائه

می‌گردد که امید است راهگشای محققین و پژوهشگران و مشوق آنان، جهت تحقیق در این زمینه گردد:

۱ - انجام آمارگیریهای دقیق، جامع و کامل از حوضه‌های جنگلی کشور که حاوی تمامی اطلاعات طبیعی، انسانی، اجتماعی و اقتصادی باشد و ابزار لازم را جهت مطالعه و تحقیق فراهم آورد.

۲ - تشویق محافل علمی و مجامع دانشگاهی به انتخاب موضوع طرحهای تحقیقاتی، پایان‌نامه‌های تحصیلی و ... در زمینه مسایل اجتماعی - اقتصادی جنگل نشینان و به خصوص نگرش به جنگل از دیدگاه توسعه.

۳ - اتخاذ سیاستها و نگرشهایی که ابعاد گوناگون مسأله را مدنظر قرار دهد و در تصمیم‌گیریها، مسایل جنگل را از دیدگاه توسعه‌ای مورد نظر قرار دهند.

۴ - انجام مطالعات و تحقیقات توصیفی، کمی و تحلیلی (علی)، در زمینه مسایل اجتماعی جنگل نشینان.

۵ - استفاده از تجربیات و نتایج تحقیقات سازمانهای بین‌المللی و دیگر کشورهای جهان در زمینه مطالعات اجتماعی جنگل

۶ - تشویق محققین و پژوهشگران، به بررسی و تحقیق موضوعات و مباحثی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

فهرست منابع و مآخذ مورد بررسی:

- ۱ - اداره کل منابع طبیعی استان گیلان "طرح تمرکز خانوارهای جنگل نشینی حوزه ۱ آبخیز استارا (کلیات و فاز اول) - وزارت جهادسازندگی، سازمان جنگلها و مراتع کشور، سال ۱۳۷۲
- ۲ - اشرفی نیا، علی "نگرشی بر طرح جابجایی

۲۱- فرهادی، دکتر مرتضی "زمینه‌های فرهنگی در منابع طبیعی". سمپوزیوم مسایل اجتماعی در منابع طبیعی شماره ۲، اسفند ۱۳۶۹.

۲۲- کولوبندی، مهندس محمود "نقش جنگل در توسعه جوامع روستایی". جنگل و مرتع، شماره ۱۴ و ۱۵، پاییز ۱۳۷۱.

۲۳- ملکی، حسین "جنگلها و گسترش کویرهای ایران در رابطه با جامعه و فساد دولتها". نشر آینده، سال ۱۳۶۷.

۲۴- منوری، سید مسعود "جنگل در زندگی بشر". مجله سنبله، سال ششم شماره ۵۸، اسفند ۱۳۷۲

۲۵- میربادین، علیرضا "مروری بر نظامهای جنگلداری توأم با کشاورزی در جهان". فصلنامه پژوهش و سازندگی، شماره ۱۶ سال پنجم، پاییز ۱۳۷۱.

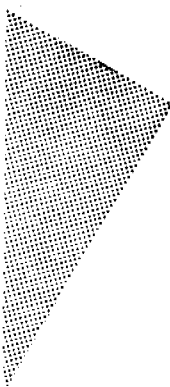
۲۶- میرمحمدی، سید محمد "بررسی عوامل تخریب جنگلهای شمال ایران از دید مدیریت" پایان نامه کارشناسی ارشد، مرکز آموزش مدیریت دولتی - سال ۱۳۷۳.

۲۷- هیأت تحریریه "گردهمایی ارزیابی عملکرد شرکتهای تعاونی بهره‌برداري و احیاء جنگل" مجله جنگل و مرتع شماره ۲۲ بهار ۱۳۷۳.

۲۸- یخکشی، علی "بررسی وضع اجتماعی روستاییان مناطق کوهستانی مازنداران و اثرات آن بر روی جنگل". نشریه دانشکده جنگلداری دانشگاه تهران، شماره ۲۴، سال ۱۳۵۰.

۲۹- یخکشی، علی "برنامه عمران روستایی در منطقه جنگل نشینی شمال و اثرات آن بر روی جنگل". نشریه دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، شماره ۳۵، سال ۱۳۵۶.

۳۰- یخکشی، علی "بررسی مشکلات اجرای طرحهای جنگلداری در برنامه پنجم عمرانی کشور". نشریه دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، شماره ۲۸، سال ۱۳۵۱.

معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مدیریت مطالعات و بررسیها، گروه مطالعات اقتصادی اجتماعی، سال ۱۳۷۳.

۱۱- رستمی اتوئی، علی "بررسی موقعیت زمانی - مکانی و حقوق عرضی دامداران در جنگلهای بخش یک نكاه". پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده منابع طبیعی، سال ۱۳۷۰.

۱۲- ساجدی، مهندس عباس "طرحهای اجتماعی جنگل و لزوم تهیه دستورالعمل در تدوین آن". فصلنامه جنگل، شرکت سهامی جنگل شفا رود، شماره ۱۱ و ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۶۷.

۱۳- ساریخانی، دکتر نصرت اله "مسایل مربوط به سیاست، برنامه‌ریزی، مدیریت و بهره‌برداری از جنگلهای شمال". نشریه دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، شماره ۴۵، سال ۱۳۷۰.

۱۴- شامخی، دکتر تقی "زندگی جنگل نشینی در شمال ایران" سمپوزیوم مسایل اجتماعی در منابع طبیعی شماره ۶، آبان ۱۳۷۰.

۱۵- شامخی، دکتر تقی "جراتوان اکولوژیک جنگلهای شمال کشور نمی تواند مورد استفاده صنایع قرار گیرد". نشریه دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، شماره ۴۶ سال ۱۳۷۲

۱۶- صفاری، مهندس ناصر قلی "جنگل نشینان شمال کشور" مجله سنبله، سال ششم، شماره ۵۱، مرداد ۱۳۷۲.

۱۷- صفاری، مهندس ناصر قلی "زندگی جنگل نشینی در شمال ایران - فعالیت سازمان جنگلها و مرتع در حال حاضر". سمپوزیوم مسایل اجتماعی در منابع طبیعی شماره ۶، آبان ۱۳۷۰.

۱۸- صفاری، مهندس ناصر قلی "زندگی جنگل نشینی در شمال ایران - اصطحکاک بین مدیریت جنگل و واقعتهای اقتصادی اجتماعی موجود" سمپوزیوم مسایل اجتماعی در منابع طبیعی شماره ۶، آبان ۱۳۷۰.

۱۹- عبدلی، علی "دام، جنگل، جنگل نشینان". روزنامه اطلاعات شماره ۱۹۸۵۹، مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۶.

۲۰- فرزانه، علی "بررسی نیازهای آموزشی جنگل نشینان دامدار به منظور حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از جنگل درحوضه آبخیز شفا رود (استان گیلان)". پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، سال ۱۳۷۲.

واسکان دامداران جنگل نشین". روزنامه جمهوری اسلامی، مورخه ۲۷ و ۲۹/۶/۱۳۷۲

۳- بور زاهد گیلانی، محمد هادی و کریمی، محمد "گزارشی از سفر به روستاهای منطقه دودانگه مازنداران و طرح بررسی مسایل اجتماعی، اقتصادی روستائینان جنگلی منطقه دودانگه مازنداران تحت پوشش بهره‌برداری شرکت چوب فریم". وزارت کشاورزی و عمران روستایی، معاونت طرح و برنامه، مرکز تحقیقات روستایی و اقتصاد کشاورزی، سال ۱۳۶۳.

۴- چرخاب، مهندسین مشاور "مطالعات مقدماتی طرح جایجا کردن جنگل نشینان در مراکز نمونه - لرستان گزارش ۱ و ۲". وزارت کشاورزی و منابع طبیعی - سازمان جنگلها و مرتع کشور، سال ۶۲ - ۱۳۵۲.

۵- حسین پور، ابوطالب "بررسی ضرورت مشارکت و تعیین نیازهای آموزشی روستاییان دامدار و جنگل نشین برای حفاظت خاک و آبخیزداری درحوضه آبخیز رودخانه هراز، شهرستان آمل، استان مازندران" پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده کشاورزی، سال ۱۳۷۲.

۶- خاوری، حسن "جنگل و نقش آن در زندگی بسر - با اشاراتی در زمینه جنگلهای ایران". تک نگاشت مجله علمی کشاورزی، انتشارات دانشکده کشاورزی دانشگاه شهید جمران (اهواز)، مهر ماه ۱۳۶۵.

۷- دفتر جنگلداری و بارکها "جنگلها، درختان و مردم" مجله جنگل و مرتع، شماره یازدهم، پاییز ۱۳۷۱.

۸- دفتر فنی جنگلداری "طرح ساماندهی خروج دام و تمرکز خانوارهای پراکنده جنگل نشین درجنگلهای شمال کشور". سازمان جنگلها و مرتع کشور، سال ۱۳۷۲

۹- دهقان، مهندس مهدی "نجات منابع طبیعی کشور از راه جلب مشارکت مردم". مجله سنبله، شماره ۴۹ و ۵۰ خرداد و تیر ۱۳۷۲

۱۰- دیوسالار، شاپور و توکلی جعفر "نگرشی کارشناسانه به تبعات اقتصادی و اجتماعی طرح ساماندهی خروج دام از جنگل". وزارت جهادسازندگی،